

Олександр Євченко,
канд. філол. н., доцент,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

НАСИЛЬСТВО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК КОМПЛЕКСНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто явище насильства в інформаційному просторі як комплексну проблему. Зазначено особливості впливу інформаційного продукту на дитячу цільову аудиторію, виявлено специфіку негативного впливу інформаційного контексту. Намічено напрями діяльності щодо подолання цього ганебного явища.

Oleksandr Yevchenko

VIOLENCE IN THE INFORMATION SPACE AS A COMPLEX PROBLEM OF MODERN SOCIETY

This article features the problem of violence in information domain as a complex problem, it indicates the particularities of the impact of informational materials on children's target audience, examines the specific nature of negative influence of informational environment, and outlines the directions of overcoming this shameful phenomenon.

Прагнення осмислити нову соціальну реальність, яка почала утворюватися спочатку у США, а потім у країнах Західної Європи та Японії у другій половині XX століття, призвело до виділення багатьох понять, серед яких поняття «інформаційне суспільство», сформульоване у 80-ті роки минулого століття, стало найзагальнішим та найпоширенішим. Воно покликано схарактеризувати сучасний стан розвитку суспільства, у якому провідним чинником суспільних змін є виробництво й використання інформації (у загальному розумінні теоретичне знання, що сприяє розвитку принципово нової соціальної структури суспільства, формуванню нових моделей управління, утворенню інформаційних технологій, використанню передусім інтелектуальних здібностей людини). Знання й інформація на сучасному етапі розвитку набувають особливо важливого значення, оскільки стають ґрунтом для організації суспільства та суспільних відносин. Проте останні десятиріччя засвідчують зміну статусу інформації – зростання деконструктивного контуру, яке зумовлене тим, що інформація стає більш специфічною й складною для адекватного декодування. Такий процес призводить до зменшення відсотку власне знання та стабільного зростання відсотку інформованості, що значно розширює можливості негативного інформаційного впливу.

Внаслідок означеної суспільної трансформації визначальна роль інформації зумовлює, з одного боку, необхідність доступу до неї, адже «основними факторами статусної диференціації стають освіта, професіоналізм та кваліфікація» [1, с. 321], а з другого – більш уважне й відповідальне ставлення до інформації, оскільки «основний соціальний конфлікт полягає... у зіткненні між знанням та некомпетентністю» [1, с. 321].

Серед ознак сучасного етапу розвитку дослідники вирізняють дестандартизацію усіх сторін соціального життя, високий рівень інноваційності, прискорені темпи соціальних змін, які призведуть до інтенсифікації та нестійкості соціальних зв'язків, зростання соціальної напруги та потужної соціальної мобільності. Інформація, котра передбачає «наявність принаймні трьох об'єктів – джерела інформації, споживача інформації та середовища, що передає» [5, с. 322], у такий спосіб, стає абсолютним чинником, котрий визначає якість життя. Названі об'єкти набувають у процесі комунікації важливого значення, оскільки сприяють максимально повному, відповідному інформаційному навантаженню.

Як зазначає вітчизняний дослідник комунікативної сфери Г. Почепцов: «Комунікацію можна розглядати як інтенсифікацію наявних комунікативних інтенцій, переведення їх у більш технологічну форму, під якою ми розуміємо досягнення прогнозованого результату на відміну від випадкового процесу» [2, с. 19]. У сучасному – інформаційному – суспільстві індивід оточений комунікативними технологіями. Він з раннього дитинства опиняється у полі комунікативного тиску, значну частину якого утворюють засоби масової інформації, що відіграє істотне значення у формуванні психіки, як дитячої, так і дорослої людини. Тиск інформації трансформує психіку: «система моно-уваги виявилася зруйнованою... через велику кількість інформації... ми живемо в світі того, що можна визначити як систему полі-уваги» [3, с. 22]. Так, наприклад, характеризуючи діяльність ЗМІ, російська дослідниця І. Фомічова (Соціологія СМІ, 2007) визначає ряд функцій, які вони виконують у суспільстві. На її думку, виразно виокремлюються функції поширення знань про дійсність, інформування, інтеграції суспільства й саморегуляції, формування суспільної думки, реалізації соціальної активності, поширення культури, розважання, соціального контролю й управління тощо.

У цілому ЗМІ виконують замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного інформаційного впливу як на населення загалом, так і на цільові аудиторії зокрема. Вони, з одного боку, сприяють засвоєнню різноманітних соціальних норм та покликані формувати ціннісні орієнтації у широкому діапазоні від політики, економіки, права до освіти, культури та здоров'я тощо. З іншого боку, ЗМІ виконують

свою повсякденну роль – інформують різні прошарки населення. Проте дослідження проблеми впливу ЗМІ на свідомість реципієнта ускладнюється специфікою аналізу й вимірювання результатів. Так, наприклад, надзвичайно складно довести, у який спосіб певний інформаційний вплив спонукав до відповідного емоційного, поведінкового або аксіологічного ефектів.

Таким чином, підвищення інтенсивності інформації підвищує швидкість споживання та сприяє утворенню нових взаємозв'язків у суспільстві. Наслідком такого явища стає висунення на перше місце змістового аспекту інформації, який забезпечує її адекватність відносно діяльності людей та функціонування суспільства. Інтенсифікація інформації, її всебічне використання та поглиблене опрацювання підвищують стійкість соціальної системи й сприяють пристосуванню до мінливих зовнішніх умов і впливів.

Створюючи інформаційний простір, в якому індивід формує певний світогляд та тип поведінки тощо, ЗМІ не лише інформують реципієнта, а й здійснюють супроводжуючий сервіс – «обрамлюють» інформацію, надають їй відповідного коментаря за допомогою численних технологічних прийомів, що нерідко набуває ознак насильства в інформаційному просторі. При цьому виразно виявляються два основні різновиди насильства – експліцитне (відкрите) та імпліцитне (приховане). Експліцитне насильство переважно пов'язане з негативними параметрами сучасного інформаційного простору. А. Усманова, характеризуючи обидва різновиди у збірці наукових праць «Візуальне (як) насилля» (2007), використовує поняття «візуальне насильство», під яким розуміє фізичне насилля – «насилля-як-воно-показане (репрезентоване)» на екрані та «сукупність технік примушування (до погляду) і придушення (погляду)», котрі широко використовуються в інформаційному просторі.

Якщо сцени насилля відверто покликані спричинити відповідну реакцію у свідомості реципієнта, то сукупність різноманітних технологічних методів і прийомів здійснює свій вплив не прямо. При цьому потужні технологічні можливості ЗМІ, зокрема телебачення, безпосередньо й опосередковано виявляються навіть під час їхньої повсякденної роботи, наприклад, коли виникає необхідність інтерпретувати та коментувати факти. Неабияку роль при цьому починає відігравати рівень соціальної відповідальності працівників ЗМІ, оскільки на процес сприймання реципієнтом інформації можуть впливати інформаційний контекст, в який будуть вмонтовуватися факти, обрані слова, за допомогою яких буде здійснюватися розповідь про події або опис подій, акцентування, концентрація та наголошування на певних обраних моментах, замовчування певної інформації, специфіка процесу оцінювання фактів і подій тощо.

Саме процес управління інформацією робить ЗМІ основним засобом формування суспільної свідомості. Укорінення певної концепції передбачає використання конкретних методів і прийомів впливу на свідомість реципієнта, оскільки інформацію можна відредагувати, додати до неї власні роздуми та коментарі, надати їй певну інтерпретацію тощо. Переважна більшість дослідників – як зарубіжних, так і вітчизняних – визначають найпоширеніші технологічні засоби, які впливають на свідомість глядача / слухача / читача та нерідко стають засобами імпліцитного насилля. До них належать свідоме викривлення реального становища шляхом замовчування одних фактів та висунення на перше місце інших, використання стереотипів, підміна імен або наклеювання ярликів, повтор інформації, ствердження, висміювання, категоризація, переконання, журналістські коментарі, вибіркоче замовчування, дезінформація, витік інформації (санкціонований та несанкціонований, зіткнення поглядів, опитування або моніторинг, подвійний стандарт, пропагандальні «гачки» тощо.

У такий спосіб обидва різновиди насильства в інформаційному просторі з однаковим результатом (негативним) впливають на психіку дорослих і дітей. Останні під тиском інформаційного негативу – залишаються абсолютно безпорадними, адже навіть дорослому реципієнтові далеко не завжди вдається протистояти насиллю, яке несуть різні засоби масової інформації та комунікації. В означеному контексті діти та підлітки є найвразливішими реципієнтами, оскільки вони проходять процес соціалізації, формують власну систему цінностей та пріоритети, своє ставлення до навколишнього середовища, створюють власну ієрархію цінностей, засвоюють різні моделі поведінки, і насильство часто стає однією з таких моделей. Так, «розвиток і становлення особистості молодшої людини, яка засвоює соціальний досвід, відбуваються... шляхом зміни її внутрішнього світу, внутрішньої позиції, що опосередковує всі виховні впливи» [4, с. 37]. Наслідки означених процесів, окрім короткострокового впливу, мають також серйозну довгострокову дію, що може виявлятися і в дорослому житті, причому як у жертв, так і у кривдників.

Телебачення, Інтернет та інші види ЗМІ мають вагомий вплив на формування психіки дітей – їхньої поведінки, соціальної адаптації тощо. Численні дослідження доводять, що опосередковане сприймання дітьми за посередництвом інформаційних каналів різних проявів насильства призводить до того, що через певний час воно безпосередньо сприймається як звичайне явище. Діти, як зазначалося вище, проєктують реальність, яку відтворюють ЗМІ, на реальне життя, тому питання насильства в інформаційному просторі щодо дітей та протидії йому повинні опинитися у фокусі суспільної уваги держави взагалі та батьків зокрема, оскільки формування дитячої світоглядної парадигми, у першу чергу, залежить від батьків та їхнього особистого прикладу (на початковому етапі розвитку дитини саме батьки визначають, яка інформація стане

пріоритетною для малечі, та контролюють її психічний стан). Адже «особливістю психічного розвитку є те, що його кінцеві форми не визначені, а лише задані тими зразками, які існують у суспільстві» [6, с. 41].

У питаннях впливу насильства в інформаційному просторі на дітей та підлітків та протидії такому впливу переважна роль, попри певні заходи держави, належить батькам. Тому завдання батьків полягає у формуванні ставлення дітей до того, яка інформація їм потрібна, а яка – ні; у створенні належного психоемоційного стану, за якого у дитини не буде потреби у пошуку інформації з елементами насильства чи жорстокості. Розвиток та безпека дітей, напевно, одне з найважливіших завдань, що стоїть перед батьками. Основна рекомендація, що може гарантувати безпеку дітей, в тому числі й інформаційну, – це спілкування з батьками на основі довіри. У дітей різного віку, згідно з віковою психологією, значно відрізняється розуміння явищ навколишнього світу, інтереси, реакція на події, враження тощо. Тому дуже важливо розуміти, як краще донести дітям інформацію про небезпеки інформаційного простору.

Отже, подолання насильства в інформаційному просторі є надзвичайно актуальною комплексною проблемою, яка потребує задіяння всіх суб'єктів соціальних комунікацій. Завдання держави полягає у забезпеченні стратегії щодо зменшення негативного інформаційного впливу на дітей, зокрема розробки відповідних законодавчих механізмів, спрямованих на забезпечення права дітей на безпечний для життя і здоров'я інформаційний простір, а також захист персональних даних підростаючої особистості; здійснення постійного діалогу зі створювачами та передавачами інформації на предмет інформаційної безпеки особистості взагалі та дитини зокрема; проведення профілактичних заходів; підвищення поінформованості батьків про ризики інформаційного простору; сприяння розвитку громадянського суспільства тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюк В. Інформаційне суспільство / В. Костюк // Всемирная энциклопедия. Философия XX века / [главн. науч. ред. и сост. А. Грицанов]. – М. : АСТ ; Мн. : Харвест, Современный литератор, 2002. – С. 321 – 322.
2. Почепцов Г. Коммуникация как процесс / Г. Почепцов // Теория коммуникации. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер. – 2001. – С. 14 – 23.
3. Почепцов Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології / Г. Почепцов // Комунікація : [збірка наукових праць / під ред. Н. Дніпренко]. – К. : К.І.С., 2010. – № 1. – С. 19 – 26.
4. Савчин М. Напрями, концепції, теорії вікової психології / М. Савчин, Л. Василенко // Вікова психологія : [навч. посіб.]. – К. : Академвидав, 2005. – С. 30 – 39.
5. Семенов О. Інформація // Всемирная энциклопедия. Философия XX века / О. Семенов / [главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов]. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современный литератор, 2002. – С. 322 – 324.
6. Скрипченко О. Проблема психічного розвитку дитини. Загальне поняття про психічний розвиток // Вікова та педагогічна психологія : [навч. посіб.] / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : Просвіта, 2001. – С. 40 – 43.

Катерина Ізбаши,
канд. юрид. н., доцент,
Одеський державний університет
внутрішніх справ

ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті проведено порівняльний аналіз українського та зарубіжного законодавства з питань захисту прав дітей в інформаційному просторі. Наводяться приклади механізму державного регулювання подачі інформації, що може негативно вплинути на фізичне, психологічне та моральне здоров'я підростаючого покоління. Узагальнено роль громадськості у протидії поширенню негативної інформації через мас-медіа.

Kateryna Izbash

PROTECTION OF CHILDREN IN MEDIA SPACE: THE UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE

The article provides the comparative analysis of Ukrainian and international legislation on children's rights in the information space. Examples of state regulation of presentation of information that could adversely affect the physical, mental and moral health of the younger generation are analyzed, and the role of community in combating the dissemination of negative information at the media is summarized.

Проблема інформаційної безпеки дітей сьогодні є надзвичайно актуальною і зумовлює негайне вирішення питань, пов'язаних з упорядкуванням інформаційного простору України, зокрема щодо запровадження моделі саморегуляції неповнолітніх в цій сфері. Необхідність поглиблення наукових досліджень щодо протидії шкідливого впливу ЗМІ на підлітків набуває актуальності також у зв'язку